

Artă și adevăr

Vlad Mureșan

Trebuie să respingem din start iluzia autonomiei estetice. Artă („sfera formelor pure”) nu are mai puțin de a face cu realul decât religia sau știința, însă ea îl tratează diferit: îl *intensifică*. Ea nu este nici pur mimetică, ea nu se raportează la fizionomia ca la forțe cosmice (mitologie), și nici nu caută lumea de dincolo printr-o profetică „distrugere a idolilor” (religia). Ea vrea să găsească adevărul în inima singularului însuși, tratat însă ca simbol. Afirmatii precum cea a lui Nietzsche că „avem nevoie de frumos pentru a nu fi anihilați de adevăr” sunt complet disjuncte cu ontologia operei de artă. Aici chiar și ficțiunea este pusă în serviciul adevărului. Niciun mare creator nu a plâsmuit un univers pentru a nu spune nimic. Atâta doar că arta încorporează adevărul în sensibil.

Artă imitativă și artă formativă

Ernest Cassirer parcurge istoria esteticii pentru a identifica „polii opuși fundamentali” între care oscilează ea, aici polul obiectiv și polul subiectiv. Dată fiind situația noastră epocală, istoria nu mai poate fi ignorată fără riscurile vacuizante ale amneziei. Suntem undeva departe de „începutul” istoriei, și nu putem să nu ne raportăm la tot ceea ce ea a construit și dezvoltat. Această „fenomenologie a spiritului”, ca succesiune de afirmații creatoare are o structură predeterminată (o sintaxă): Hegel a demonstrat că ea ascultă de o mișcare logică în care pozițiile nu apar absolut *aleator*, ci se raportează sistematic și complementar una la alta. Aceste raporturi inevitabile compun structuri articulate de opuzi și de tentative unificatoare. Acest lucru îl confirmă chiar critica hegelianismului – întotdeauna ei dezvoltă o *poziție* care este totodată *opozitie*, fiind doar selectată dintr-o cartografie prestabilită de posibilități logice în perimetrul întregului.

În ceea ce privește arta, frumosul deși este un fenomen aproape omniprezent, de care suntem înconjurați aproape tot timpul, încercarea de a-l înțelege a căzut în paradoxuri stringente. La fel ca și limbajul, arta a fost de la început marcată de categoria imitației, prin conceptul aristotelic de *mimesis*.

„Imitarea este un instinct fundamental al oamenilor, un fapt ireductibil al naturii umane. A imita este un dar firesc al oamenilor, scrie Aristotel. (...) Imitația este deci, o sursă inepuizabilă de plăcere” (pg. 194).

Dacă am fi tentați să reducem conceptul de imitație doar la artele figurative, Cassirer ne previne că el se aplică chiar și în muzică, deoarece un flaut sau un dans, „imită” sentimente, caractere, pasiuni sau acțiuni. Chiar mai mult se vede acest lucru la muzica „cu program”: de pildă Haydn, în *Die Schöpfung* a încercat să imite nașterea elementelor cosmice, sau Vivaldi în *Anotimpurile*, a vrut să înfățișeze ciclul anotimpurilor, sau în maiestruoasa *Simfonie a Alpilei* a lui Richard Strauss.

Criza acestei viziuni a început cu o fisură: s-a observat că, încercând să se evite ca arta imitativă să fie o simplă „reproducere”, a trebuit să se accepte că rolul „spontaneității” este mai mult „constructiv” decât doar „perturbator”. Artă trebuie, cel puțin la fel de mult ca și imitarea naturii, „să vină în ajutorul ei, și de fapt să o corecteze, sau să o perfecționeze” (pg. 196). Un punct decisiv de turnură s-a petrecut, potrivit lui Cassirer prin opera lui Rousseau :

„Pentru el, arta nu este o descriere sau o reproducere a lumii empirice, ci o revărsare de emoții și pasiuni (...) Principiul mimetic, care prevalase multe secole, a trebuit, de acum înainte, să facă loc, unei noi concepții și unui nou ideal – idealul artei caracteristice (...) Astfel, întreaga teorie a artei a

trebuit să capete o formă nouă. Cu Rousseau și Goethe, a început o nouă perioadă în istoria esteticii. Artă caracteristică a câștigat o victorie definitivă asupra artei imitative” (pg. 197).

Artă caracteristică, expresivă sau formativă, reprezintă pentru Cassirer o victorie a principiului simbolic în dauna rezistenței obiective. Asta ar însemna că abia modernitatea a ajuns să facă clară esența artei, în vreme ce anticii au putut să facă artă fără teorie estetică adecvată.

Artă și adevăr

Deși există o relativitate a tuturor formelor spiritului, în sensul că sunt toate simbolice și deci culturale, această teză nu îl conduce pe Cassirer la un relativism complet, de tipul celui postmodern. Dacă arta nu imită nemijlocit realitatea, ea nici nu o neagă pur și simplu. Într-un fel, chiar exprimarea propriei subiectivități (adică a pasiunilor, viziunilor și sentimentelor) este un fel de *auto-imitare*, de reproducere nu a „naturii” ci a propriului eu, precizează Cassirer. Ce mi se pare și mai interesant, este că deși trecerea de la *animale rationale* la *animale symbolicum* pare să implice trecerea de la concept la simbol, ideea de adevăr nu este simplu pierdută, și „autonomia kantiană” a esteticii pare explicit încălcată.

„Ca și toate celelalte forme simbolice, arta nu este o simplă reproducere a unei realități gata făcute, date. Ea este una din căile care conduc la o viziune obiectivă a lucrurilor și a vieții omenești. Ea nu este imitare, ci o descoperire. Totuși noi nu descoperim natura prin intermediul artei în același sens în care omul de știință folosește termenul de natură. (...) Artă nu este nici o simplă imitare a obiectelor fizice, nici o simplă revărsare de sentimente puternice. Ea este o interpretare a realității – nu prin concepte, ci prin intuiții, nu prin mijlocirea gândirii, ci prin cea a formelor sensibile” (pg. 201).

Cassirer citează o comparație făcută de Aristotel, de unde rezultă deosebirea dintre artă și știință, într-un mod care nu ia artei „adevărul”: un istoric vede „perioade”, iar când privește pe oameni îi consideră oarecum statistic. Pentru drama greacă, un om singular nu este obiectul unei generalizări, pentru ca alături de alți oameni singurari să obținem inductiv un „universal” (întotdeauna incert). Ci într-un personaj singular se încarnează, pentru intuiția artistică un general uman. Într-o individualitate exemplară sunt intrupate diverse sentimente, acțiuni sau trăsături universale de personalitate. E vorba de un alt fel de acces, cu o bogăție pe care știința, prin natura ei *abstractivă* o sărăcește.

„Limbajul și știința sunt abrevieri ale realității; arta este o intensificare a realității. Limbajul și știința depind de unul și același proces de abstractizare; artă poate fi descrisă ca un proces continuu de concretizare. În descrierea pe care o facem unui obiect dat, noi începem cu un mare număr de observații care, la prima vedere, sunt doar un conglomerat amorf de fapte detașate. Ceea ce urmărește știința sunt câteva caracteristici principale ale unui obiect dat din care pot fi deduse toate calitățile lui particulare (...). Dar arta nu admite acest tip de simplificare conceptuală și generalizarea deductivă. Ea nu cercetează calitățile sau cauzele lucrurilor; ea nu oferă intuirea formelor lucrurilor. Dar aceasta nu înseamnă nicidecum o simplă repetare a ceva ce am cunoscut mai înainte. Ea este o descoperire adevărată și originală. Artistul este exact la fel de mult un descoperitor al formelor naturii pe cât este omul de știință un descoperitor de fapte sau legi naturale. Artiștii mari din toate timpurile au fost conștienți de această sarcină și acest dar special al artei” (pg. 202).

Cassirer îl citează pe Leonardo da Vinci, care spunea că scopul picturii și al sculpturii poate fi rezumat prin cuvintele *saper vedere*. Deși vedem calitățile fizice ale unui obiect, nu putem să vedem „forma lui pură” decât prin artă.

Artă, această lume a formelor este o *lume a obiectivării spiritului uman* prin forme, simboluri, imagini, ritmuri, culori, cuvinte etc. Cel care nu poate descifra aceste simboluri intuitive, nu pierde doar șansa de a gusta frumosul, ci *pierde contactul cu o dimensiune mai adâncă a realității*. Așadar, să completăm, „subiectivismul” care crede că explicitarea imanenței subiective nu are nimic de a face cu realul, se înșeală. Există o armonie nu doar între intelect și real (cum spune fizica), ci și între sensibilitate și real, prin care arta, idealizând realul, recuperează straturi mai profunde ale adevărului.

În apărarea artei

După ce Cassirer a apărât arta de concepția unei autonomii fără adevăr, el răspunde și unei obiecții „seculare” împotriva artei.

„De la Platon și până la Tolstoi, arta a fost acuzată de excitarea emoțiilor noastre, și în felul acesta de perturbarea ordinii și armoniei vieții noastre morale. Imaginația poetică, în opinia lui Platon, hrănește, udându-le, poftele, durerile și plăcerile noastre, deși ele ar trebui să le usuce. Platon vede în artă o sursă de contaminare. Numai că, declară el, contaminarea este un semn al artei dar gradul de contaminare este, de asemenea singura măsură a perfecțiunii în artă” (pg. 206)

„Contaminare”: cuvântul este greu. Întrădeavăr, artă trebuie să *afecteze*, să atingă, dar nu putem spune că atingerea e o contaminare numai dacă e vorba de un conținut el însuși negativ. Deci dacă presupunem că arta nu este autonomă din punct de vedere estetic. Cassirer arată că o experiență autentică a artei transfigurează pasiunile, care nu mai sunt atât de inacceptabile tocmai datorită „purificării” lor în maniera în care Aristotel vorbea de *catharsis*.

„Experiența contemplației estetice este o stare de spirit fundamental diferită de indiferența judecății noastre teoretice și de sobrietatea judecății noastre morale. Ea este plină de cele mai vii energii ale pasiunii, dar pasiunea însăși este transformată, în acest caz, atât în natura, cât și în semnificația ei. Emoțiile trezite de poet sunt vii și imediate. Suntem conștienți de întreaga lor forță dar această forță se îndreaptă într-o direcție nouă. Pasiunile nu mai sunt forțe obscure și impenetrabile. Ele devin, cum se spune, transparente” (pg. 206).

Pentru Shakespeare „scopul teatrului a fost dintru începuturi, și este să-i țină lumii oglinda în față, ca să zică așa; să-i arate virtuții adevăratele ei trăsături, lucrului de scârbă propriul lui chip, și vremurilor și mulțimilor înfățișarea și tiparul lor” (pg. 206). Astfel, departe de a ne lăsa „victime” ale negativului, artă este una din șansele noastre de a fi lucizi în raport cu el, și de a lupta cu el. Când un poet înfățișează o pasiune, el nu ne contamenează cu ea: „nu suntem robii acestor sentimente”. Cruzimea lui Richard al III-lea nu ne inspiră la cruzime, ci ne trezește tocmai refuzul acesteia.

Artă este aliata spiritului uman, nu adversara stabilității lui, și asta tocmai pentru că arta nu e străină de faptul că *adevărul este singurul nostru reazem*. Și în orice caz, potențialul emancipator al artei derivă din potențialul emancipator al adevărului. Pentru că *logos-ul* artei nu este decât proiectarea adevărului în sensibilitate. Frumosul este adevărul care *arde*.

Note:

¹ Ernest Cassirer, *Eseu despre om*, Ed. Humanitas, pg. 194.